
Studentski kutak

Luka Perušić

Ivan Bauernfreund

**NA PUTU STUDENTSKE BIOETIČKE RADIONICE:
OSVRT NA RAZVOJ, ULOGU I ZNAČAJ BIOETIČKOG INKUBATORA**

1. Uvod

Studentska bioetička radionica studentski je projekt nastao 2005. godine zajedničkom inicijativom prof. dr. sc. Hrvoja Jurića s Odsjeka za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Udruženja studenata filozofije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Od 2007. godine kao dio programa »Bioetički inkubator«, projekt je svoje mjesto našao u sklopu etablirane međunarodne kulturno-znanstvene manifestacije *Lošinjski dani bioetike*, održavajući se tako svake godine u Malom Lošinj. Utjelovljujući koncept *integrativne bioetike* više od deset godina, radionica se etablirala kao jedna od vodećih ljetnih škola na širem području Jugoistočne Europe i svojim jedinstvenim konceptom programa, odnosno vođenja i poučavanja studenata, postala je značajna u okviru bioetike, filozofije i integrativnih znanosti, s osebujnom vrijednošću za projekt same integrativne bioetike i opću humanistiku. Članak što je pred vama donosi prikaz kako je i zašto radionica nastala, koja je njezina teorijska podloga, od čega se sastoji njezina povijest i kako se razvijala, te što je sve u jedanaest godina svojega postojanja ostvarila, dok završni dio teksta na autentičan način donosi pregled izrazitog utjecaja ovoga projekta na više od 250 studentica i studenata, i to ne samo iz Hrvatske, što su tijekom godina na bioetičkim radionicama sudjelovali.

2. O buđenju htijenja

Unutar strukture visokog obrazovanja i znanosti na području Republike Hrvatske i jugoistočne Europe postoji odstupanje njena krajnjeg sadržaja od principijelno funkcionalne forme utjelovljene prema slici standarda suvremenog europskog *pogona*¹ inteligencije. U jednom od mnogih vidova, to se odnosi na različite negativne, usporevajuće ishode nedosljedno provedenih informacijsko-administrativnih reformi. U drugom od tih vidova, to se odnosi na posljedice nesenzibilnog ravnjanja prema kontingentnom tržištu određenom eksteriorno spram strukture, namjesto prema zbiljskim, povijesno relevantnim potrebama prisutnim interiorno u potrebama ljudi. U jednom trećem vidu, može se istaknuti, odnosi se to na rezultate ignoriranja životnih nužnosti i socijalnih mogućnosti onih koji čitav sustav perpetuiraju, to jest, onih o kojima bi se uopće i trebalo raditi pod logičkom dimenzijom paradigme obrazovanja, koja po svom smislu može biti usidrena isključivo u fenomen *budućnosti*. No ovaj se osvrt neće usmjeriti na te vidove,² već će o njihovom osjetnom tragu samo istaknuti da su spomenuti ishodi, posljedice i rezultati odraz koncepta života izvrnutog naglavačke: umjesto da se pita i polazi od neposredne situacije življenja tih nositelja budućnosti o kojima je vazda riječ, naime da se o *toj* budućnosti brine, ipak se svojevrijedno kroz njih osućuje strukturno djelovanje formi, formula i formulara koji im ni na koji način ne korespondiraju, koji se ponovno zasnivaju na arbitrarnim, vanjskim detaljima odnosa kakvi mladom čovjeku posve izmiču iz razumijevanja njegova životnog puta. Stoga ćemo lako uhvatiti različite institucije i tijela u kopnjenju pažnje spram stalnih potreba mladih osoba u njihovoj najturbulentnijoj dobi, pa ćemo tako opet u jednom četvrtom vidu – nama ovdje najvažnijem – nabasati na kontinuiran i usmjeren rast zabrinutosti spram ideje disciplinarnog redukcionizma u znanosti i »ladičarenja« znanja i djelovanja, kroz koje se propagira tobožnja

---

¹ Mišljeno u duhu Heideggerovih određenja (razmotriti: Heidegger, Martin (1969). *Doba slike svijeta*, Zagreb: Razlog, str. 15, 30).

² Možda je ovdje dovoljno proučiti posljednje hrvatsko izvješće Europskoj komisiji pri čemu je okosnica »ispravljanja makroekonomskih neravnoteža« *cost-benefit* ideologija koja u suton provođenja reformi ima problem s, na primjer, humanističkim znanostima i kritičkim mišljenjem (Europska komisija, Radni dokument službi komisije (2015). *Izveštaj za Hrvatsku 2015: S detaljnim preispitivanjem o sprječavanju i ispravljanju makroekonomskih ravnoteža*, http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/csr2015/cr2015_croatia_hr.pdf (25. 6. 2015.)

neodrživost misaone, interesne i djelatne raznovrsnosti, te na gomilanje zabrinutosti spram nesklada rojevitih izboja tehničkih, biotehnoških i geopolitičkih razvoja u odnosu na etičku poprativost, pri čemu se zasniva stalna mentalna praksa »hoda po užetu« između opiranja i odustajanja pod silinom globalnog kretanja. U krajnjoj, neposrednoj manifestaciji sveučilišnog podučavanja to će se uočiti na dva načina: najprije, u neispunjenoj potrebi studenata za učenjem konkretnih vještina u sustavu znanstvenog istraživanja, koje im daje potreban alat³ za ostvarivanje svojih potencijala, a podrazumijeva valjanu obradu literature i istraživanje tema, akademsko pisanje i izražavanje, organiziranje i provođenje znanstvenih događaja poput skupova i tribina, oglašavanje, vođenje diskursa, izlaganje i prezentiranje radova, uređivanje književnih i stručnih izdanja, i tako dalje. Ali također se ističe sasvim druga dimenzija življenja: njihova inherentna potreba za povezivanjem s drugim područjima znanosti, a to u prvom redu znači povezivanje sa studentima drugih znanstvenih orijentacija, a ne s pukim sadržajem koje treba naučiti, to jest njihova želja da s drugim studentima i poučavateljima komuniciraju i surađuju na zajedničkom planu, te konačno njihova zajednička težnja da usustavljeno doprinose za isti cilj koji nadilazi stroga formalna određenja, recimo, titula.

Potreba, želja i težnja su sa strane studenata, međutim, ma kako konstantne bile kroz historijat obrazovanja u Hrvatskoj, prečesto nedostatno snažne da utječu na revalorizacije studijskih programa koji ih ukalupljuju u predviđene modele ponašanja mimo njihova glasa i tjeraju ih da se tek u praznini između radnog mjesta i budućnosti snalaze s problemima potpuno izvan cjelokupnog organiziranog obrazovanja, s problemima koji se u tajanstvenosti bifurcirajuće prakse počinju pojavljivati tek pod kategorijom »cjeloživotnog obrazovanja«. U bitnome smislu, svoje potrebe usavršavanja van-nastavnih vještina, znanja i udruživanja, studenti iznalaze u samima sebi, kroz sebe same i svoje vrijeme žrtvuju da bi stekli ono čemu ih ionako valja učiti po društvenoj dužnosti, što u krajnjem ishodu znači da njihova nastojanja mogu ići »samo toliko« daleko. Da bi se napravio konkretan iskorak potreban je nastanak istog sklopa egzistencijskih okolnosti s druge strane, sa strane onih koji su svoje mjesto na

---

³ Neki bi rekli i potrebno *oružje*.

određeni način već zbrinuli, a koji nose temeljnu mogućnost stvaranja prostora djelovanja za energiju mladih ljudi; naprosto: potrebno je da se ova želja i težnja *probude* u samim *poučavateljima*, tako da bi puke težnje i želje postale djelatno htjenje – činjenje – možda najvažnijeg odnosa nakon djeteta i roditelja, onog gojenca i odgojitelja, odnosno učenika i učitelja. Na Katedri za etiku Odsjeka za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, odnosno u Udruženju studenata filozofije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, jedan se takav impuls obostranog htjenja budio u ranim godinama 21. stoljeća, da bi se potom, u ljeto 2005. godine, oblikovao kao *Studentska bioetička radionica*.

Iz perspektive studentskog angažmana, nastajanje *Studentske bioetičke radionice* može se objasniti kao rezultat prethodno istaknutih problema. Njen je neposredan cilj bilo upoznavanje i uvođenja studenata u aktualne *bioetičke* rasprave jer je, kao kakav »posljednji okidač«, sama ideja potekla na seminaru iz etike koji se te godine održavao na Odsjeku za filozofiju pod vodstvom prof. dr. sc. Hrvoja Jurića.⁴ U prvi mah ovdje se može osjetiti svojevrsni nesklad između organiziranog projekta i njegova cilja s obzirom na prethodno istaknute probleme, koji su na prvi pogled daleko opsežniji od »bioetičke rasprave«. Zbog toga nam naočigled dolaze dvije skupine pitanja. Prvu bismo skupinu pitanja mogli shvatiti kao problem metode: zašto »uvoditi u rasprave«, kada je potreba, kako smo i sami istaknuli, znatno šira od toga? Drugu bismo skupinu pitanja mogli shvatiti kao problem predmeta: ako već postoji navedeni strukturni problem, zašto uopće *bioetika*, pa onda u tom vidu i »bioetičke rasprave«, prije nego li uvođenje studenata u *filozofijske* rasprave ili *znanstvene* rasprave uopće? Zahvaljujući usustavljenosti znanstvene djelatnosti na području bioetike, obje skupine pitanja imaju svoje odgovore. S time u vidu, prije nego li pređemo na povijesni pregled i postignuća *Studentske bioetičke radionice*, koja u godini objave ovog teksta broji 11. godinu održavanja, ponudit ćemo primjerene odgovore na goruća pitanja, e da bismo pozadinu njena nastajanja mogli razumjeti u skladbi lokalnih, regionalnih i globalnih zbivanja.

---

⁴ Vidi: Jurić, Hrvoje (2005). intervju, Bioetički inkubator (razgovarao Srećko, Horvat), u: *Vijenac* (296), <http://www.matica.hr/vijenac/296/Bioeti%C4%8Dki%20inkubator/> (25. 6. 2015.)

3. Teorijsko-praktička uporišta *Studentske bioetičke radionice*

Postoji bliska povijesna sveza među biotehnoškim razvojem, uznapredovanjem biopolitičkih praksi i nastankom bioetičkog mišljenja⁵ i djelovanja. Sva tri fenomena pronašla su se u sjecištima teorija i praksi radikalnog 20. stoljeća i sva su tri fenomena na relevantan način obilježila ulazak u 21. stoljeće. Bilo da govorimo o izvornom europskom osjećaju za bioetičku problematiku u dvadesetim godinama 20. stoljeća⁶, dakle u anticipaciji najgorog doba što ga čovječanstvo pamti, koja se potom značajno probudila krajem 20. stoljeća, a u 21. se stoljeću na poseban način etablirala u Republici Hrvatskoj, bilo da govorimo o američkom podrijetlu nastanka bioetičke rasprave tijekom šezdesetih godina 20. stoljeća⁷, gdje je ona prvotno bila *društveni pokret* i pitanje *pravne branše*, da bi tek onda postala dio strukture znanosti⁸ – uvijek se radi o reakciji na »ubrzani napredak znanosti i tehnike«, to jest njen predmet refleksije i akcije postaje »novostečena moć u stvaranju, manipuliranju, održavanju i okončavanju života.« (Zagorac i Jurić, 2008:601) – što nam korespondira s prethodnom napomenom o rojevitom izboju tehničkih, biotehnoških i geopolitičkih razvoja u odnosu na etičku poprativost. Granice koje 20. stoljeće pomiče svojim idejama, istraživanjima, praksom i tehnikom stvara uvjete za nastanak nove epohe. »Istim se svijetom«, do tada prisutnim, naprosto ne može smatrati doba u kojem čovjek neposrednom tehničkom intervencijom mijenja genske strukture, stvara podatkovne centre u kojima prati kretanja milijuna ljudi ili daje pravnu prednost odlučivanja umjetno kreiranoj inteligenciji.

---

⁵ Mišljeno kao glagolska imenica, također na drugim mjestima niže u tekstu.

⁶ Kada je o problematici raspravljao Fritz Jahr (vidi: Jahr, Fritz (2012). *Znanost o životu i nauka o čudoređu*, u: Rinčić, Iva; Muzur, Amir (2012). *Fritz Jahr i rađanje europske bioetike*, Zagreb: Pergamena, str. 197-200).

⁷ Kao poticaj za nastanak bioetike na američkom području često se uzima ulazak aparata za dijalizu bubrega u zdravstveni sustav Sjedinjenih Američkih Država, koji pomoć nije mogao osigurati svim osobama, već se morao osnovati »božji komitet«, koji se sastao u Seatleu, i donijeti odluku o kriterijima izbora osoba za liječenje (vidi: Alexander, Shana (1962). *They decide who lives, who dies*, *Life*, (53):102-125, https://books.google.hr/books?id=qUoEAAAAMBAJ&lpg=PA102&as_pt=MAGAZINES&pg=PA102&hl=en#v=onepage&q&f=false (25. 6. 2015.)

⁸ Vidi: Zagorac, Ivana; Jurić, Hrvoje (2008). *Bioetika u Hrvatskoj*, *Filozofska istraživanja*, 28(3):601-611; Rinčić Lerga, Iva (2007). *Etička povjerenstva u okvirima europske biopolitičke prakse*, *Društvena istraživanja*, 16(3):557-575.

Nova se epoha očituje naprosto u goloj potrebi za promjenom razmišljanja s obzirom na fakticitet u koji je čovjek samog sebe doveo, a koji mu na različite načine izmiče. U novom se području civilizacijskog tijeka razvijaju dva preklapajuća procesa, globalizacije i heterogenizacije,⁹ koji ishode daljnju fragmentarnost društvene zbilje potpuno lišene adekvatnog mišljenja, a time i faktičnu nemogućnost pronalaženja valjanog odnošenja prema problemu, što znači: ispravnog načina postavljanja pitanja, razmatranja odgovora te u konačnici i donošenja primjerenog rješenja. Bioetika, koja nastaje u jeku ovih promjena njima nauštrb, baš iz tog razloga do kraja 20. stoljeća postaje etablirana, vodeća znanstvena disciplina humanističkog područja. Kada 1995. godine u enciklopediji Warren T. Reich daje svojevrsnu »službenu definiciju« bioetike za koju navodi da predstavlja:

(...) sustavno proučavanje moralnih dimenzija – uključujući moralne poglede, odluke, ponašanje i djelovanje – u sklopu znanosti o životu (life sciences) i zdravstvene skrbi, koje se pritom služi različitim etičkim metodologijama u interdisciplinarnom okruženju.¹⁰

susrećemo se sa situacijom u kojoj je bioetika fundamentalno relevantna za društvo, obrazovanje i znanost. Ali kao što se bez nje promašuje valjano odnošenje spram društvenih problema, tako su i unutar same bioetike počeli nastajati problemi jednom kada je ona poprimila karakter svojevrsne medicinske i/ili primijenjene etike, s tendencijom da u neposrednoj praksi *ad hoc* odlučuje prema utilitarnim normama ili preferencijama savjetodavnih tijela ili decizionističkih komiteta.¹¹ Zbog toga se u osamdesetima i devedesetima već može čitati o krizi bioetike, čega je i sam Reich bio svjestan,¹² s

---

⁹ Vidjeti: Turza, Karel (2005). Bioetika i kultura. Može li bioetika pridonijeti stvaranju interkulturalnosti?, *JAHN*, 3(5):255-266.

¹⁰ Reich, 1995 prema Jurić, Hrvoje (2007). Uporišta za integrativnu bioetiku u djelu Van Rensselaera Pottera, u: Valjan, Velimir (ur.). *Integrativna bioetika i izazovi suvremene civilizacije*, Sarajevo: Bioetičko društvo u BiH, str. 77-99, str. 82.

¹¹ Za preglednu raspravu o definiciji bioetike i posljedicama različitih poimanja vidi: Jurić, 2007.

¹² Vidi: Garrett, R. Jeremy; Jotterand, Fabrice; Raiston D. Christopher (2013). The Development of Bioethics in the United States: An Introduction, u: Garrett, R. Jeremy; Jotterand, Fabrice; Raiston D. Christopher (eds.). *The*

kulminacijom negdje u prijelazu stoljeća, kada s jedne strane vlada letargičnost, a s druge strane unutarnji konflikti oko teorije i prakse. No paralelno se na području jugoistočne Europe događa obrat. U to doba, na Filozofsko-teološkom institutu Valentin Pozaić započinje intenzivne bioetičke rasprave, kao i Ante Čović na Odsjeku za Filozofiju te Ivan Cifrić na Odsjeku za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Prije njih, već je Nikola Visković s Pravnog fakulteta Sveučilišta u Splitu intenzivno razmatrao bioetičke probleme (Zagorac i Jurić, 2008:604-605). No također, od 1980. godine nadalje značajno je što počinje djelovati novi filozofski časopis *Filozofska istraživanja*, sa specifičnom idejom na umu, koji je ubrzo postao i ostao jedan od najrelevantnijih časopisa na području humanističkih znanosti i hrvatske znanosti uopće, prvenstveno zahvaljujući samo-obnavljajućem prevladavanju normi »ne tako da se postavlja kao neki nad-vremeni, bilo teologijski, bilo prirodoznanstveni korektiv, već kao ono što svoju vlastitu egzistenciju uvijek iznova crpi iz najneposrednijeg (*primordijalnog*) iskustva u horizontu životnoga svijeta.«¹³

Časopis *Filozofska istraživanja* postao je središnji relej znanja i energije, sabirnica i izvor »bespretpostavnog stupanja u razgovor«, najprije s cijelom filozofskom tradicijom i suvremenom filozofijom, a onda i s cijelom znanošću. Tada su iznjedrena dva značajna načela: *otvorenost* »u raznim svojim vidovima (prema različitim orijentacijama, prema novim temama i idejama, prema rubnim i dodirnim područjima, prema mladim autorima itd.)« te *integrativnost* »kao nastojanje da postignute razlike budu dijaloški posredovane i da ostanu u trajnoj komunikaciji« (Pavić, 2010:79). Prije nego je počelo umrežavanje i stvaranje bioetičke zajednice u Hrvatskoj, odnosno jugoistočnoj Europi, ova su se dva načela čvrsto ukorijenila. To je značajan proces. Značajan je ne samo zbog toga što ne okreće koncept života naglavačke, odnosno što mu se bitno suprotstavlja, već zbog toga što je kao takav nastao i etablirao se upravo na izrazito multikulturno nijansiranom području koje dijeli dugu povijest ljubavi i, nažalost, mržnje. Mogli bismo reći, više kao jedan ocrtni važnosti negoli determinizmom određen fakt, da je gotovo povijesno nužno bilo da *integrativnost* i

---

Development of Bioethics in the United States, Springer, str. 1-15.

¹³ Pavić, Željko (2010). Ideje umjesto ideologija. O projektu »Filozofska istraživanja«, *Studia Lexicographica*, 4(2):76-123, str. 77.

otvorenost u bioetici svoje odgovarajuće mjesto pronađu na balkanskom području lišenom temeljne orijentacije te odande krenu u ekspanziju. Na taj je način filozofija u fundamentalnom smislu ponovno otvorila prijeko potreban most u *zajedničko*.

Ako se sada na trenutak pomaknemo u razini rasprave o povijesnom procesu utemeljenja *integrativnosti* i *otvorenosti* te dođemo do mladih ljudi, o kojima ovaj rad izvorno govori, onda ćemo, vjerujemo, lako prepoznati da ono što se na ovim područjima događalo posljednjih stotinu godina upravo njih ponajviše pogađa, zbog čega sada na ovoj razini moramo i ostati. Najveći broj djece žrtve su ideologija, najveći broj mladih ljudi postaju medijatori ideologija. Neovisno od toga, specifičnost mladog čovjeka u tome je što ono uvijek vidi dalje i šire jer, epistemički bivajući u apriornom, ima neokaljanu viziju i rizomičan kapacitet potencijala. U djetetu, odnosno u mladom čovjeku, na najbolji se način može uočiti imanentna potreba onoga što je Fichte jednom opisao kao »razlog« zašto nešto izvan sebe uopće prihvaćamo, naime jer taj leži »u meni samome, u ograničenosti moje vlastite osobe«, jer »pomoću te ograničenosti misaona priroda u meni izlazi iz sebe same i dobiva pregled same sebe u cijelosti, ali u svakom individuumu s vlastitog gledišta¹⁴ – i baš na ovim temeljima, »u samom promatranju svijeta *budi*¹⁵ se u meni zahtjev za boljim svijetom« i »dajem svijetu vrijednost po tome što mu vidim potencijal« (Fichte, 1956:111-112). Kada je *radost boljeg* zasnovana na *integrativnosti* i *otvorenosti*, onda one teoriju i praksu usklađuju s duhom čovjeka, a to u bitnom smislu znači: s duhom mladog čovjeka. Mladost znanosti – učenici i studenti – uvijek prvi primjećuju nesklad između onoga što jest, onoga što se tvrdi da jest i onoga što treba biti, iako ne znaju nužno *zašto*. No kriterij, prema kojem se njihova procjena događa, jednostavan je jer je, na određeni način, integrativan: oni u istom mahu reagiraju umom i tijelom, racionalno-iracionalnim spletom odredbenih razloga i puke strasti u punini svoje karakteristično oduhovljene tjelesnosti, a to znači: svojim *životom* kao životom svoga bića. Bioetika, stoga, prirodno nalazi svoje mjesto među mladima jer njen predmet potječe iz poopćivanja onoga što nam je najprisnije, a u dijalogu s bioetikom nalaze je prirodnim ishodištem jer kroz temeljni fenomen – *život* – ulaze u egzistencijsko apsolviranje

¹⁴ Fichte, G. Johann (1956). *Odabrane filozofske rasprave*, Zagreb: Kultura, str. 27.

¹⁵ Kurziv autora članka.

kojim proizvodi novi prostor znanja, vjerovanja i djelovanja s obzirom na personalne i društvene probleme kojima smo pogođeni, a koji polje rasprave nalaze upravo unutar međa bioetike. Mora se, međutim, istaknuti da ovaj angažman tek u posebnom stadiju bioetike, nastalom na području Hrvatske, doživljava svoje specifično (filozofsko) vrhunjenje, upravo zbog čega je u njemu došlo do nastanka ideje i projekta radionice.

Uspješnost prvih stručnih bioetičkih simpozija na prijelazu stoljeća dovelo je do organiziranja prvog »lošinjskog skupa«. Prvi lošinjski bioetički skup održan je u rujnu 2001. u Malom Lošinj pod naslovom »Bioetika i znanost u novoj epohi«. Skup je u povijesno-simboličko-legitimacijskom smislu značajno obilježila pozdravna poruka koju je Van Rensselaer Potter, jedan od »očeva bioetike«, uputio sudionicima, izražavajući nadu da će simpozij bioetici dati novi poticaj. Iduće 2002. godine Hrvatsko filozofsko društvo, Hrvatsko bioetičko društvo i Grad Mali Lošinj utemeljili su međunarodnu znanstveno-kulturnu manifestaciju Lošinjski dani bioetike, pri čemu je cijelom povijesnom događaju ključan doprinos ostvarenja dao prof. dr. sc. Ante Čović. Ova se, danas etablirana i visoko vrednovana, međunarodna znanstveno-kulturna manifestacija brzo pretvorila u »temeljnu instituciju bioetičkog života i bioetičke rasprave u ovom dijelu Europe.« (Zagorac i Jurić, 2008:606). Njen je motiv i zamisao:

(...) uspostavljanje interdisciplinarnog i pluriperspektivnog dijaloga o temeljnim problemima suvremene civilizacije, koje polazi od ideje da je bioetika inovativno duhovno područje u kojem se uspostavljaju različite teorijske i praktične interakcije (interdisciplinarni, internacionalni, interkulturalni, interkonfesionalni itd. odnosi) i sabire ukupnost perspektiva ljudskog opstanka (pluriperspektivizam) radi postavljanja orijentira i postizanja orijentacijskog znanja u situaciji prelamanja svjetsko-povijesnih epoha (Zagorac i Jurić, 2008:606).

Primijetit ćemo da su načela *integrativnosti* i *otvorenosti* tako ozbiljena u međunarodnom događaju koji je odmah zahvatio najširi spektar teorijskih i neposredno društveno konkretnih problema; primjerice, već 2004. godine donesena je *Lošinjska deklaracija o bioetičkom suverenitetu*, dokument koji predstavlja »reakciju na nezadovoljavajuću situaciju u pravnoj regulaciji određenih bioetičkih pitanja u Hrvatskoj.« (Zagorac i Jurić, 2008:607). Svijest o

stvaranju jedinstvenog koncepta *integrativne bioetike* začet je u prostoru ovih događaja, stoga se do službene, sveobuhvatno točne i beskrajno potentne definicije *integrativne bioetike*, iznesene 2007. godine u Jurićevom članku »Uporišta za integrativnu bioetiku u djelu Van Rensselaera Pottera«, došlo sustavnim razvojem svijesti, senzibilizacije, teorije i prakse u najmanju ruku od osamdesetih godina 20. stoljeća naovamo, pri čemu je od posebnog značaja ponovno bio angažman Ante Čovića na općem, prijeko potrebnom, »pofilozofljenju« bioetike,¹⁶ da bi se značenje ovih događaja, dakle, sintetiziralo kao:

(...) otvoreno područje susreta i dijaloga različitih znanosti i djelatnosti, te različitih pristupa i pogleda na svijet, koji se okupljaju radi artikuliranja, diskutiranja i rješavanja etičkih pitanja vezanih za život, za život u cjelini i u svakom od dijelova te cjeline, za život u svim njegovim oblicima, stupnjevima, fazama i pojavnostima (Jurić, 2007:82).

Integrativna bioetika, taj koncept nastao i odgojen na području jugoistočne Europe, nije samo koncept niti samo ideja, nije uz to ni samo serija dobro i profesionalno ulančanih istraživanja te znanstvenih diseminacija, ni nadalje cijeli edukacijski poligon ili koordinirani sustav akcija na pravnom i političkom planu, već je u bitnom smislu *otvoreno područje susreta*, platforma nošena ljudima koji shvaćaju teške, konkretne probleme društvenog razmrvljenja, odgojne fragmentarnosti, epistemičke predrasudnosti, redukcionizma znanstvenih disciplina, monoperspektivizma stavova, racionalizacije djelovanja i relativizacije smisla, pa je tako *integrativna bioetika* prije svega strukturni fenomen koji zahvaća cjelinu i pogađa bitno. Ovdje je potrebno u obzir još uzeti i sljedeće:

Metodološki utemeljen na *pluriperspektivnosti*, uključivanju cijelog spektra znanstvenih disciplina kao i drugih kulturnih i svjetonazorskih perspektiva u raspravu, a sadržajno otvoren kako prema tradicionalnim temama etike života, tako i rastućem broju novih pitanja i dilema uzrokovanih znanstveno-tehničkim razvojem, ovaj se koncept uspostavio kao *novum* na globalnoj bioetičkoj sceni.¹⁷

---

¹⁶ Naime, zato da bi bioetika u fundamentalnom smislu uopće samu sebe mogla razumjeti, a time i opravdati.

¹⁷ Babel, Krešimir (2011). *Bioetički inkubator. Studentska radionica na Lošinjskim danima bioetike*, nacrt za predavanje.

S ovim odredbama na umu, vjerujemo da se sada može odgovoriti na onu skupinu pitanja koja bi se mogla doticati predmetnosti projekta. Tako nije došlo do *Studentske znanstvene radionice* ili *Studentske filozofske radionice*, već upravo *Studentske bioetičke radionice*: manifestacije studentske brige i interesa oko osobnih, društvenih i filozofskih pitanja koja se, na kraju dana, fundiraju u *životu* kao pitanje o *životu*. Zbog toga je općenito, pa tako i na području jugoistočne Europe, relevantan diskurs najprije prisutan tamo gdje se pojavljuju *integrativnost* i *otvorenost*, što u kontekstu suvremenosti najčešće znači: bioetika. Primjerice, europske komisije, za arbitrarna i savjetodavna tijela, nemaju filozofske ili znanstvene komitete, već bioetičke. U jeku globalnog pritiska na humanističke znanosti, napor uma koji perpetuira bioetički angažman zato i jest u »našim krajevima« rezultirao donošenjem odluke Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta o osnivanju Znanstvenog centra izvrsnosti za integrativnu bioetiku¹⁸ u kojem je odmah po konstituirajućem sastanku zasnovan »suradnički krug studenata«. Naprosto, mladi ljudi 21. stoljeća prepoznaju ovo otvoreno područje integrativne bioetike kao prostor nalaženja *bitnog*, koje nije rješivo nego li transdisciplinarnim pristupom sabirućih perspektiva u području dijaloga, u kojem se nastoje razbiti iluzije predrasuda svih djelatnih pozicija i na taj način ostvariti početno orijentacijsko ishodište prema zbiljskom zahvaćanju problema u njegovoj biti. Mogućnost da se može slobodno govoriti, kritički misliti i o tome integrativno suditi, a da pritom za pogreške postoji razumijevanje, a za valjano izvođenje vodstvo koje podjednako brine o svim članovima dijaloga, postaje temeljno htjenje mladih ljudi. Ne samo to, već čak prije toga, uopće mogućnost da se može stati u jurnjavi za karijerom i egzistencijskom sigurnošću te razmisliti o stvarima koje ih duboko pogađaju, njima krijepe duh. Odatle se može zaključiti odgovor i na drugu skupinu pitanja, onu o metodi. S obzirom na današnju situaciju na području jugoistočne Europe,¹⁹ prije nego uopće možemo doći do sustavno ispravne

---

¹⁸ Vidi: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta (2014). priopćenje, Hrvatska dobila sedam znanstvenih centara izvrsnosti, *Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta*, <http://public.mzos.hr/Default.aspx?art=13486> (25. 6. 2015.); Sveučilište u Splitu (2014). Hrvatska dobila 7 znanstvenih centara izvrsnosti, *Universitas: list Sveučilišta u Splitu*, 6(60):12-13, http://www.unist.hr/Portals/0/docs/universitas/Universitas%20br%2060_small.pdf (25. 6. 2015.).

¹⁹ Da na trenutak zaboravimo globalne probleme i pripadni diskurs, u kojem također značajnu ulogu igra

primjene vještina poput akademskog pisanja znanstvenih eseja, organiziranja skupova ili izdavanja zbornika, potrebno je razviti osjećaj za raspravu. Rasprava nije tek nabacivanje vlastitih mnijenja do zaglušenja prostora od nas do vas, kako to uobičajeno biva u kolokvijalnom smislu i u praksi, već kao i drugi elementi znanstvene i obrazovne djelatnosti, pretpostavlja koncentrirano oslušivanje problema i pitanja, pomno prebiranje i oprezno izricanje upregnutog mišljenja te iziskuje rad na unaprjeđivanju samog sebe u upravo navedenim kategorijama, što pretpostavlja kako novopečene »brucoše«, tako i eruditske emerituse. Rasprava je također ono što radikalno izostaje iz pred-ratnih, ratnih i poslijeratnih generacija koje će, međutim, morati istrpjeti i iznijeti 21. stoljeće, bilo kao rezultat zastarjelog školstva ili čega drugog, zbog čega je u kontekstu ciljeva *Studentske bioetičke radionice* do današnjih dana ostao imperativ izricanja mišljenja i reflektiranja o rečenome u obliku *razgovaranja*, ma kako hladnokrvnog ili vatrenog, iracionalnog ili racionalnog. *Uvoditi u rasprave*, u kojima se uistinu možemo pitati o fundamentalnim karakteristikama i značenjima fenomena kojima smo okupirani, zato u integrativnoj bioetici ima funkcionalni primat, zbog čega je ona, po svojoj uspješnosti predmeta i metode,²⁰ bila prepoznata od strane više stotina sudionika iz najraznovrsnijih područja znanosti, kao što će se pokazati u idućem poglavlju.

4. Povijest *Studentske bioetičke radionice*²¹

Ideja o organiziranju studentske bioetičke radionice u okviru Lošinjskih dana bioetike proizašla je iz (bio)etičkih seminara koje sam, kao i danas, sredinom prošlog desetljeća izvodio na zagrebačkom Filozofskom fakultetu, a koje je, među ostalima, pohađao određeni broj studenata i studentica istinski zainteresiranih za bioetičku problematiku.

Ponuditi im dodatni prostor za artikuliranje tih interesa te zainteresirati za bioetiku i

---

buđenje brige o kulturi dijaloga.

²⁰ Željko Pavić (2010:79) ovdje bi možda dodao: »apsolutna bespretpostavnost u prilaženju Drugom!«

²¹ Potrebno je istaknuti da je ovo poglavlje, s dopuštenjem autora, osnaženo izvadcima iz spomenutog nacrtanog teksta izlaganja Krešimira Babela, jednog od prvih i konstitutivnih sudionika radionice, o *Studentskoj bioetičkoj radionici*, održanog 2011. godine na 20. Danima Frane Petrića, te su izvadci primjereno prilagođeni potrebama ovoga članka.

neke druge studente, a uz to obogatiti program Lošinjskih dana bioetike kao, već u to vrijeme, centralne bioetičke manifestacije u Hrvatskoj i jugoistočnoj Europi – bila je inicijalna ideja.

Hrvoje Jurić, izvanredni profesor na Odsjeku za filozofiju
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Pod mentorstvom inicijatora Hrvoja Jurića, Udruženje studenata filozofije Filozofskog fakulteta u Zagrebu prvi je put provelo *Studentsku bioetičku radionicu* u lipnju 2005. godine, u sklopu 4. Lošinjskih dana bioetike, s ciljem upoznavanja i uvođenja studenata u aktualne bioetičke rasprave. Osim s namjerom omogućavanja sudjelovanja na međunarodnoj manifestaciji, povezivanje s *Lošinjskim danima bioetike* također je za smisao imalo stapanje s ostatkom programa koji je uključivao predstavljanja izdanja djela bioetičke tematike, okrugle stolove, diskusijske panele, tematske koncerte i večeri te prisustvovanje izlaganjima i diskusijama na znanstvenom skupu koji tradicionalno nosi naziv »Integrativna bioetika i nova epoha«, kako bi sudionici radionice iskusili puninu iskustva diseminacije. Radionica je bila održana u jedno poslijepodne od 16 h do 19 h pod naslovom »Je li moguća dosljedna etika života? Pobačaj, eutanazija, rat«,²² koncipirana kao okrugli stol sa šest uvodnih izlaganja i popratnom raspravom, pri čemu je potrebno spomenuti da sama izlaganja nisu bila službeno upisana u program. Slijedeći ideju poniranja do filozofskog temelja svake znanstvene rasprave, za konstitutivnu prvu radionicu, to jest »pilot-projekt« na kojem je sudjelovalo desetak studenata Odsjeka za filozofiju (Jurić, 2005), prikladno je odabrana krovna tema u potencijalu da s jedne strane uključi promišljanje temeljnih bioetičkih problema vezanih uz ljudski život (poput pobačaja, eutanazije ili usmrćivanja u ratu), dok je s druge strane zahtijevala filozofijsko razmatranje samog pojma *bioetike* kao etičke refleksije o životu i mogućnosti uspostavljanja teorije koja bi mogla dosljedno obuhvatiti sve pojedinačne teme i slučajeve. Iako se termin *integrativna bioetika* skovao da bi se objasnio fenomen u nastajanju, njegov je sadržaj već u prvoj *Studentskoj bioetičkoj radionici* počeo poprimati

---

²² 4. Lošinjski dani bioetike (2005). programska knjižica, Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, str. 20.

jasne obrise opravdanosti.²³ Zanimljivo je i to što je jedan od sudionika radionice bio Srećko Horvat, tada kao novinar *Vijenca*, s ciljem pisanja izvještaja o skupu i radionici.

Protejski uspjeh prve radionice polučio je nastavljanje projekta na idućim Lošinjskim danima bioetike, s ciljem daljnjeg upoznavanja dimenzija integrativne bioetike. Radionica je održana na istom mjestu u istom formatu, ovoga puta u trajanju od sat vremena dulje, to jest od 15 h do 19 h,²⁴ a krovna tema »Ekologija i etika« odabrana je »da bi se osvijetlio moment predmetne otvorenosti izražen kroz biocentričku paradigmu svojstvenu integrativnom pristupu u suočavanju s pitanjima opstanka života« (Babel, 2011). Studenti su analizirali fenomene *prirode* i *okoliša*; uzroke i posljedice znanstveno-tehnološke civilizacije i fenomen *napretka*; zadaće ekološke etike, ideju i ideologiju *održivog razvoja*, moralni status životinja i njihova prava, odnos prema drugim živim bićima i prema prirodi u ne-zapadnjačkim misaonim i religioznim tradicijama, kao i raznovrsne dimenzije *radikalne ekologije*. Za razliku od prve radionice, dakle, ovdje se već postepeno krenulo u specificiranje tema, što je u drugu ruku značilo utvrđivanje koncepta *integrativne bioetike*. U srpnju 2005. godine, neposredno nakon prve radionice, u razgovoru za *Vijenac*, Jurić je profetski uputio da »već od sljedeće godine u projekt bi se trebao uključiti veći broj studenata, i to ne samo sa zagrebačkog Filozofskog fakulteta i sa Sveučilišta u Zagrebu, nego i s drugih sveučilišta u Hrvatskoj i inozemstvu«, kao i što je sugerirao:

(...) naša je ideja, naime, da Lošinjski dani bioetike postanu i ljetna škola bioetike, svojevrsan bioetički inkubator koji bi njegovao bioetičku raspravu među onim studentima koji se bioetikom već bave, te poticao interes za bioetičke teme u drugih studenata. Zbog uspjeha ovogodišnje studentske bioetičke radionice nema razloga da sumnjamo u ozbiljenje te ideje (Jurić, 2005).

---

²³ Neka nam ovo ostane pri umu jer ćemo o tome posebno raspravljati u poglavlju »Znamen Studentske bioetičke radionice«.

²⁴ 5. Lošinjski dani bioetike (2006). programska knjižica, Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, str. 22.

Anticipacija se interesa obistinila u vidu udvostručenja sudionika koji su na drugu *Studentsku bioetičku radionicu*, održanu u lipnju 2006. godine na Malom Lošinj, došli s Odsjeka filozofije i sociologije Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Medicinskog fakulteta u Rijeci te Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Splitu (dakle, tri hrvatska sveučilišta), čime se otvoreno iskoračilo u *pluriperspektivni pristup*, koji se već na prvoj radionici pokazao neizbježnim. Kako prenosi Babel (2011):

Pri tome se rodila ideja o pokretanju šireg znanstveno-kulturnog programa na osnovi zaključka o evidentnom nedostatku senzibilnosti za goruća pitanja današnjice među studentskom populacijom na općoj razini, te stoga potrebi za uključivanjem studenata raznorodnih znanstvenih područja u bioetičku raspravu i stvaranja svojevrsnog ‚bioetičkog inkubatora‘, a što bi povratno doprinijelo kvaliteti razmatranja pojedinih tema.

Fotografija 1. *Studentska bioetička radionica, Mali Lošinj, 2006.*

Pokazalo se naime, da se, osim potrebe za bioetičkim horizontom raspravljanja, u prisutnosti nalazi i svojevrсни splet neosjetljivosti za problematiku spram koje se, zapravo, studenti u »hodu po užetu« nisu znali adekvatno postaviti i ona ih je potiskivanjem prave misli srušila. U tom je vidu u shemu ideje radionice, nakon uvođenja u raspravu, uključena bioetička senzibilizacija, odnosno edukacija koja je u kasnijim godinama postigle značajne uspjehe, što je rezultiralo nastajanjem programa *Bioetički inkubator*. Od 2007. godine pa nadalje, *Studentska bioetička radionica* postaje jedan od projekata šireg godišnjeg programa, koji

doduše ne funkcioniraju odvojeno, već svoje module isprepliću u jednu smisaonu cjelinu dostupnu kako onima koji ga prođu cijelog, tako i onima koji sudjeluju necjelovito, primjerice u pripremnim sastancima i radu na zborniku, ali ne na skupu.

Do prvog *Bioetičkog inkubatora*, odnosno treće *Studentske bioetičke radionice*, održane u lipnju 2007. godine, projekt je u onim užim krugovima, koji su prethodno bili skeptični prema ideji, stekao dovoljan status da se sudjelovanje na radionici počelo preporučivati studentima čak nauštrb ispitnih rokova i drugih studijskih obaveza. Tako se *Studentska bioetička radionica*, s krovnom temom »Tjelesne modifikacije«, prvi puta našla na prvoj stranici programske knjižice 6. Lošinjskih dana bioetike²⁵ kao pandan simpoziju »Integrativna bioetika i nova epoha«, glavnom događaju Lošinjskih dana bioetike, a po prvi puta su se u istoj knjižici pojavili i sažeci studentskih izlaganja, što je rezultiralo i službenim pojavljivanjem u rasporedu programa (6. Lošinjski dani bioetike, 2006:25-26).²⁶ Vidljivo je da se u samom sadržaju i neposrednoj izvedbi projekta počelo stjecati znanje i iskustvo koje bi se u programu visokog školstva trebalo nalaziti obaveznim i standardnim, koje bi se, u najmanju ruku, trebalo općenito vrednovati. Iza temeljne, formalne riječi programa i njemu pripadnih projekata:

Osnovni ciljevi programa su, među ostalim, njegovanje bioetičkih rasprava među studentima koji se bioetikom već bave, poticanje interesa za bioetičke teme kod drugih studenata, ostvarivanje suradnje, interdisciplinarnih istraživanja i dijaloga među studentima različitih struka s različitih sveučilišnih centara u Hrvatskoj i regiji, kao i predstavljanje rezultata istraživanja i upoznavanja šire javnosti s bioetičkim temama. Program je koncipiran kroz više projekata: diskusijski susreti tokom prvog dijela godine usredotočeni na sadržajno i organizacijsko osmišljavanje programa oko prethodno izabrane teme, zatim studentska radionica u sklopu *Lošinjskih dana bioetike* kao

---

²⁵ 6. Lošinjski dani bioetike (2006). programska knjižica, Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, str. 1.

²⁶ Ovo je omogućilo sudionicima velikog skupa da se slobodnije »usude« pristupiti radionici i poslušati drugačije perspektive. Otvorenost i razumijevanje potrebe svakako je urodila plodom jer se od tada do danas sudionici velikog skupa redovito pojavljuju na studentskim izlaganjima kao slušatelji i diskutanti, često i savjetnici, nekad i češće nego na svojem matičnom skupu. O ovome će biti više riječi u narednom poglavlju.

centralni projekt, te evaluacijski susreti pri završetku programa zajedno s organizacijom tribina i kulturno-umjetničkih događanja vezanih uz izabranu temu i predstavljanja projekta javnosti u drugom dijelu godine (Babel, 2011),

nalazi se razvoj praktičnih vještina: uvođenje i vođenje rasprave, istraživački rad i diseminacija, organiziranje i provođenje skupa, razvoj logističkih i komunikacijskih vještina, učenje o suradničkom umrežavanju te pronalaženju i povezivanju relativno odvojenih ili marginaliziranih misaono-djelatnih područja.

Fotografija 2. *Bioetički café s Ivanom Ergićem, Mali Lošinj, 2013.*

(fotografirala: Rahela Jug)

Zadnja je točka ovdje od posebnog značaja jer se u njemu istančano potvrđuje obuhvatnost integrativne bioetike koja je senzibilna prema neznanstvenim područjima misaone djelatnosti te ih ne smatra ništa manje relevantnima za odgoj, obrazovanje i istraživanje, nego li znanstvena područja. Tako se nakon završetka radionice program ni izbliza nije tretirao gotovim. Zaključak programa dogodio se s prezentacijom programa i dodatnim aktivnostima u prosincu 2007. godine. Najprije je 15. prosinca 2007. u zagrebačkom Studentskom centru, u suradnji s nastavnicima i studentima zagrebačke Akademije likovnih umjetnosti, organizirana tribina »Tjelesne modifikacije: od kozmetike do kiborgizacije«, i to u sklopu programa IV. Velesajma kulture pod nazivom »Kiborgezija«, a potom je, sa službenim zaključenjem programa, 20. prosinca 2007. na Filozofskom fakultetu u Zagrebu održan

cjelodnevni znanstveno-kulturno-umjetnički događaj pod nazivom »Kiborški maraton«, u organizaciji Udruženja studenata filozofije i Kluba studenata Filozofskog fakulteta. U okviru »Kiborškog maratona«, prezentiran je program »Bioetički inkubator« te njemu srodan projekt »Kiborgezija«, kao i teorijsko-aktivistički umjetnički projekti međunarodno priznate umjetnice Andreje Kulunčić, a upriličene su i projekcije filmova na temu kiborgizacije, čitaonica eksperimentalne poezije i glazbena slušaonica. Ovim je potezom svim sudionicima programa, pa i njegovim krajnjim korisnicima – nizu posjetitelja ovih različitih manifestacija – demonstrirana vrijednost neznanstvenih djelatnosti kao jednakovrijednih izvora spoznaje koji zajedno s drugim oblicima misaonih djelatnosti otkrivaju i/ili kroje pluralnu istinu cjeline u bitnom. Konačni obol našao se kao tekstualni zapis u okviru temata »Tjelesne modifikacije« unutar studentskog časopisa *Čemu* Udruženja studenata filozofije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, čime je eksperimentalno u program uključen modul uredničko-izdavačke djelatnosti.

Fotografije 3 i 4. Izlaganja na Studentskoj bioetičkoj radionici, Mali Lošinj, 2015.

(fotografirala: Maja Vejić)

No treća *Studentska bioetička radionica* također je bila značajna zbog principijelne promjene logike odlučivanja o krovnoj temi naredne radionice. Naglasak je prebačen s imperativa tema »podobnih« za uvođenje u integrativnu bioetiku na imperativ problematičnosti tema, što konstituira njihovu važnost, pri čemu se primijetilo da se one same rijetko izravno obrađuju. Drugim riječima, odabiru se ona pitanja i teme koje su prethodnih godina u raspravama

izazvale najviše polemika, a same su usprkos važnosti unutar opće bioetičke rasprave rijetko sustavno obrađivane, što *Studentsku bioetičku radionicu* pretvara u *pionira znanstvenog obrađivanja*, koji marginalne teme povlači u središte rasprava. Upravo je tom metodom odabrana tema »Tjelesne modifikacije« i potom razmatrana na primjerima estetske kirurgije, promjene spola, genetičkim poboljšanjima, kiborgizaciji i drugim oblicima ljudskih intervencija u dani tjelesni konstituent, sveukupno težeći raspraviti mogućnost etičke teorije koja bi mogla uspostaviti kriterije razlučivanja dopustivih od nedopustivih zahvata.

Fotografija 5. Predstavljanje zbornika studentskih radova, Mali Lošinj, 2015.

(fotografirao: David Martić)

Ono što se 2007. godine postignulo, ostalo je na programskom planu temeljni princip sve do danas. Čitava je ideja potvrđena jednako uspješnom izvedbom drugoga *Bioetičkog inkubatora* 2008. godine na temu »Zdravlje: pluriperspektivni bioetički pristup« kojom se

pokušalo doći do dubljeg razumijevanja pojma zdravlja iz različitih perspektiva, poglavito iz perspektive filozofije, koja se u novom vijeku također gotovo u potpunosti prestala baviti tim pitanjem, te medicine, čemu je svakako doprinijelo aktivno sudjelovanje studenata Medicinskog fakulteta u Zagrebu (Babel, 2011).

To se potvrdilo očuvanjem broja studenata koji su se na trećoj radionici udvostručili spram druge radionice, a događaj je sa sobom povukao nove fakultete i sveučilišta. Međutim, velika

se prekretnica dogodila naredne 2009. godine kada je dolaskom studenata iz Austrije i Srbije *Studentska bioetička radionica* poprimila međunarodni karakter koji je ostao njena temeljna odrednica sve do današnjih dana. Na taj se način i na tom planu preklapila s *Lošinjskim danima bioetike*, da bi u potpunosti postala korespondentan, neizbježan dio ekspanzivnog programa integrativne bioetike time što je model bio prisiljen prijeći iz logike okruglog stola u logiku konferencije.

Fotografija 6. Predstavljanje bioetičkih izdanja, Mali Lošinj, 2015.

(fotografirala: Maja Vejić)

Održana na temu »Bioetika i feminizam«, s ciljem osnaživanja nedovoljno propitanih odnosa koji se mogu valjano istražiti isključivo načelima interdisciplinarnosti i pluriperspektivnosti, ova je *Studentska bioetička radionica* također značajna po tome što je po prvi puta, s očiglednim opravdanjem, uključen adresar studenata u programsku knjižicu. Uključivanje adresara, doduše, jest jedan formalan moment profesionalizacije, međutim radi se o tome da je ono, pored pukog neposrednog upoznavanja konkretno na tom projektu s konkretno tim sudionicima, omogućilo izlaženje imena mladih nada znanosti na čistinu internacionalnih kretanja. Mnogi su studenti imali prilike doživjeti kontaktiranje od strane studenata, profesora i istraživača iz drugih krajeva i zemalja, bilo zbog kakvih sličnosti interesa, bilo sa zahtjevima za dobivanjem njihova rada na čitanje ili prijedlogom o zajedničkom organiziranju drugih projekata, bilo zbog puke želje za prijateljevanjem. Peta *Studentska bioetička*

radionica također je pomaknula granice uredničko-izdavačke djelatnosti time što se izdvojila iz tematskog bloka već postojećeg časopisa i odlučila svoju aktivnost upriličiti zbornikom radova napisanih na temelju održanih izlaganja. Program je na taj način zaključen u idućoj akademskoj godini izlaskom prvog studentskog bioetičkog zbornika »Bioetika i feminizam« kojeg je uredio Matija Iviček, stalni i predani sudionik radionice.²⁷ Tako se u sklopu 9. Lošinjskih dana bioetike zapravo po prvi puta neki dio *Bioetičkog inkubatora* našao kao redovna točka onih programskih događaja s kojima se sudjelovanje dijeli, naime, prve je večeri skupa održano predstavljanje zbornika »Bioetika i feminizam«, što je postala stalna praksa prilikom svakog narednog izlaska tematskog zbornika radova s radionice, primjerice onog s 6. *Studentske bioetičke radionice* »Bioetika i umjetnost.«

Narednih su godina svi projekti izvedeni pod istim smjernicama, ali nije se prestalo razvijati. Tako se 2011. godine obrađivala tema »Ksenobioetika: izvanzemaljski oblici života u bioetičkoj perspektivi«, kojom se pokušalo doći do dubljeg razumijevanja antropocentrizmu i ne-antropocentričkih pozicija, odnosno ispitati predodžbe »drugosti« i konstrukte »Drugoga«, koji stoje u temelju svakog etičkog, a time i bioetičkog, odnosa, gdje se pokazalo da razmišljanje o izvanzemaljskim oblicima života izlučuje elemente koje isuviše lakosmisleno, nedorečeno i zakržljalo monoperspektivistički primjenjujemo na ljudska i neljudska živa bića; kao i 2012. godine »Bioetika i psiha«, gdje se ispitivala teorija i praksa psihologije i psihijatrije, koje su fokusirane na duševno zdravlje i duševne bolesti, zatim definiranje i upotreba osnovnih pojmova koji usmjeravaju raspravu (poput *duše, psihe* i *svijesti*) te psihologijske i psihijatrijske teme u širem socijalnom i kulturnom kontekstu, uključujući komparacije ljudske psihe, svijesti i inteligencije u razlici između čovjeka i neljudskih živih bića. Značajni događaj zbilo se 2011. godine kada je o *Studentskoj bioetičkoj radionici* održano prvo službeno izlaganje na nekom skupu, pritom međunarodnom. Naime, Krešimir Babel održao je na 20. Danima Frane Petrića izlaganje »Bioetički inkubator. Studentska radionica na Lošinjskim danima bioetike«,²⁸ pečateći joj time poseban status. Obje su godine programi, da rezimiramo, uključili učenje organizacijsko-komunikacijskih

²⁷ 9. Lošinjski dani bioetike (2010). programska knjižica, Zagreb; Hrvatsko filozofsko društvo, str. 192.

²⁸ 20. Dani Frane Petrića (2011). programska knjižica, Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, str. 34.

vještina, pripremanje i provođenje znanstvenog istraživanja, vođenje rasprave, razvijanje senzibilizacije i kulture dijaloga, uredničko-izdavačku djelatnost, suradničko umrežavanje i na kraju održavanje dodatnih događanja koji su otvarali prostor drugačije postavljenim perspektivama.

Međutim, ono što se po pitanju radionice »Bioetika i psiha« svakako mora posebno istaknuti jest ponovno povećanje broja studenata koji se počeo približavati broju 40, kao i eksploziju izlaganja koja su te godine dosegnule rekordnu brojku 24. Isto je vrijedilo za 9. *Studentsku bioetičku radionicu* »Bioetika, ekonomija i politika«, kada je broj studenata buknuo na 47, a broj izlaganja porastao na 26. Budući da se, unatoč konferencijskom modelu, radionica i dalje ponaša u tom duhu, dakle drži sudionike na okupu i brine o prenošenju znanja na sve sudionike podjednako, tada je ona u bitnom smislu postala događaj gustoće sudjelovanja intenzivnije od većine studentskih i nestudentskih skupova koji se odvijaju na godišnjoj razini ili se jednokratno organiziraju na području Jugoistočne Europe. To posebno vrijedi u proporcionalnoj procjeni s obzirom na formalno veće skupove koji u neposrednoj izvedbi često budu zakinuti za dinamiku brojeva – *Studentska bioetička radionica*, tome usuprot, godinama održava zavidnu razinu pokretne energije rada i dijaloga, zbog čega sada već kao etabliran projekt stječe uvijek nove sudionike, dok se stari sudionici uvijek nanovo vraćaju. Ovaj nagli rast aktivnosti i sudionika, što je rezultat desetogodišnjeg angažmana integrativnih bioetičara – kako profesora i istraživača, tako i studenata – koji je za sobom ponio rast odgovornosti za ljude i sadržaj programa, doveo je do još čvršćeg oblikovanja organizacijske strukture radionice, pa je tako, prilikom dovršavanja *Studentske bioetičke radionice* »Bioetika, ekonomija i politika«, došlo do prirodnog konstituiranja organizacijske jezgre najodgovornijih studenata, oko kojih se potom stvorio prsten suradnika u organizaciji, a oko njih ostali sudionici.

Fotografije 7 i 8. Odmor između programskih događaja, Mali Lošinj, 2015.

(fotografirala: Maja Vejić)

Prva formalna organizacijska jezgra, tzv. Organizacijski tim Studentske bioetičke radionice, nastala je prilikom prijavljivanja i izrade jubilarne 10. *Studentske bioetičke radionice*, na temu »Bioetika i seksualnost«, dakako pod generalnim programom *Bioetičkog inkubatora*. Organizacijska jezgra sastojala se od voditeljice Nikoline Ćavar, koja je godinu prije u određenom smislu začela novu generaciju voditelja, njenih zamjenika Rahele Jug i Luke Perušića te članova Josipa Cmrečnjaka, Nine Kadića i Marka Kosa. Organizacijski tim napravio je značajne pomake prema profesionalizaciji projekta uvođenjem službenog logotipa i certifikata o sudjelovanju, kao i službene web stranice (vidi: <http://sbrlosinj.wix.com/radionica>), te dodatnom razradom programa prethodno skupu, koji je sada uključivao kalendarski precizne edukativne sastanke o krovnoj temi radionice s obzirom na integrativnu bioetiku. Nagli rast studenata i drugih zainteresiranih članova akademske zajednice – jer njihov je broj premašio psihološku granicu broja 50, a broj izlaganja bio je 25 – te općenito osjećaj konferencijskog događaja, doveo je do relativne stagnacije bioetičke senzibilizacije, odnosno do relativnog rasta sudionika slabije upućenih u platformsku logiku dva načela integrativne bioetike, zbog čega je došlo do potrebe za sustavnijim praćenjem i organiziranjem studenata u događaje na kojima ih se usmjerava. Tako su te godine organizirana dodatna četiri sastanka u obliku filmskih dokumentarnih večeri s popratnim diskusijama. Njihov je cilj bio, s jedne strane, približavanje kompleksnosti odabrane teme, a s druge strane upućivanje u nužnost integrativne bioetike kao poligona

ulaska u istraživanje tih tema. Praksa je također rezultirala unaprjeđenjem uredničko-izdavačke djelatnosti, a program je također uključivao organiziranje izložbe radova na temu odnosa bioetike i seksualnosti. Ozbiljnost pomaka prepoznao je i sam Odsjek za filozofiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu koji je na sjednici vijeća Odsjeka za filozofiju u veljači 2014. godine donio jednoglasnu odluku o trajnoj suorganizaciji Studentske bioetičke radionice u sklopu Lošinjskih dana bioetike. Intenzivan trud oko jubilarne radionice konačno je urodio plodom u tom smislu što je *Studentskoj bioetičkoj radionici* 17. listopada 2014. godine, na prijedlog Odsjeka za filozofiju Filozofskog fakulteta, dodijeljena nagrada »Franjo Marković« Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, za izniman doprinos u promicanju znanosti.

U kalendarskoj godini 2014./2015. vodstvo projekta *Studentske bioetičke radionice* naslijedio je Luka Perušić sa zamjenicom Suzanom Krčmarek, a članove organizacijske jezgre činili su Ivan Bauernfreund, Marko Kos, Marko Kučan i Marko Sumrak, uz vanjski prsten suradnika koje su činili Augustin Kvočić, Luka Hrvoj, Maja Vejić, David Martić i Matija Iviček, pri čemu je navedena jezgra Organizacijskog tima po prvi puta službeno navedena u programskoj knjižici. Pod krovnom temom »Scenariji budućnosti«, koja je, čini se, rasplamsala dileme²⁹ mladih istraživača, dio *Bioetičkog inkubatora* koji prethodi skupu potpuno je modificiran, pa je tako tijekom ljetnog semestra akademske godine 2014./2015. na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu organizirano predavanje »Integrativna bioetika«, potom dokumentarna večer »Pozicionalnost u stoljeću informacija«, zatim radionica »Uloga mišljenja u budućnosti moraliteta« te neposredno prije skupa, u suradnji s Krugom mladih urednika časopisa *Filozofska istraživanja*, tribina »Nezaposlenost i siromaštvo«, prva tribina u ciklusu »Socijalna država u 21. stoljeću«. Također, nakon deset je godina, tijekom kojih se, kako je već bilo spomenuto, sama *Studentska bioetička radionica* na Malom Lošinju transformirala u konferencijski skup s refleksivnim radom, u program unesena dodatna radionica »Integrativno mišljenje« koja je za cilj imala višeslojno iskustvo upućivanja, poučavanja, upoznavanja i pripremanja sudionika za ostatak skupa. Do ovog je trenutka radionica postala

---

²⁹ Dokaz nalazimo u tome što je nanovo oboren rekord broja sudionika, premašivši 60, zatim broj izlaganja, koji je dosegno organizacijsku kritičnu točku od 28, te broj disciplina i sveučilišta s kojih su sudionici došli.

i stalno medijski praćena, pojavljujući se kao dio televizijskih emisija poput *Duhovni izazovi* na Hrvatskoj radio televiziji ili radijskih emisija poput *Minute znanja* na radiju Jadranka.

Fotografija 9. Večernja radionica na Studentskoj bioetičkoj radionici, Mali Lošinj, 2015.

(fotografirala: Maja Vejić)

Studentska bioetička radionica »Scenariji budućnosti« također je ostala zabilježena po još jednom povijesnom događaju. Zbornik radova s prethodne godine »Bioetika i seksualnost« postalo je najčitanije djelo u povijesti predstavljanja literature na Lošinjskim danima bioetike, stoga se ponovni uspjeh zbornika, koji tek treba biti objavljen, može anticipirati s većom lakoćom no što je to prije niz godina anticipirao Hrvoje Jurić prilikom zasnivanja ove svojevrsne *ljetne škole*. Teme koje su tendencijski na pomolu za *Studentsku bioetičku radionicu* u 2016., 2017. i 2018. godini, čini se, zahtijevat će novo reformiranje programa da bi ono korespondiralo profilu koji može postati, kako je izjavio Marko Kos, asistent s Odsjeka za filozofiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu: »možda čak i najvećom ljetnom školom u jugoistočnoj Europi.« Na temelju rečenog, u kontekstu ovog prikaza, može se doći do jednog sasvim specifičnog zaključka, naime, da čitav projekt *Studentske bioetičke radionice*, odnosno programa *Bioetički inkubator*, ostavlja jedinstven znamen na području Hrvatske i jugoistočne Europe, o čemu valja dodatno promisliti u najširem kontekstu fenomena integrativne bioetike. U tom će duhu završno poglavlje prije zaključka nastojati ocrtati smjer tog mišljenja i ponuditi njegovo *zašto?*

5. Znamen *Studentske bioetičke radionice*

Kada sam kretao na Studentsku bioetičku radionicu po prvi puta, nisam bio ni svjestan što me čeka. Ona mi je naprosto otvorila vrata turbulentnim i dinamičnim bioetičkim diskusijama koje mislim da nisam, iz ove točke gledanja, mogao započeti na bolji način. Svježina diskusija, iskrenost kojoj razloge tražim u studentskom još neiskvarenom *erosu* u traženju istine i bavljenju onim što zaista vole, suradnja i prijateljska klima koja je vladala prije, tijekom i nakon radionice u čitavonoćnim diskusijama i druženjima te *eros*, elan i uzor Hrvoja Jurića, naprosto me uvelo i priljubilo uz bioetiku na najbolji mogući način.

Igor Eterović, znanstveni novak na katedri za Društvene i humanističke znanosti u medicini na Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Rijeci

Kroz studij filozofije upoznao sam novi pravac kojeg prije toga nisam susretao, a to je bioetika. Jako su mi se svidjeli kolegiji vezani za bioetiku, ali kad je profesor Jurić spomenuo da se svake godine održavaju Lošinjski dani bioetike, a uz to još i Studentska bioetička radionica, bio sam u najmanju ruku oduševljen. Rekao sam si: ‚moram na tome sudjelovati!’

Mario Vrhovac, Filozofski fakultet Sveučilišta u Sarajevu

Kako su nam i mnogi drugi naznačili tijekom razgovora i evaluacija, tako bi se ovim riječima dao opisati utisak većine od preko 250 studenata koji su sudjelovali na *Studentskoj bioetičkoj radionici*. Takav moment suživljenosti najvjerojatnije je bio ključan impuls koji je doveo do njenog etabliranja kroz deset godina. No to je manje važno. Samostvaranje ovakve atmosfere i ovo hrabro isticanje zamiranja istraživačkog *erosa* jest prostor u kojem se na najbolji način pokazuje nesklad između obrazovnih programa i zbiljskih potreba studenata, u kojem se može primijetiti koliko oni u znanju i vještinama napreduju mimo konvencionalnih metoda učenja, a koliko sfera ugovornog rada kasapi životnost na temelju koje se postiže značenje *čovjeka*.

S jedne strane, zanimljiva izlaganja o aktualnim i često gorućim pitanjima koje otvara razvoj znanstveno-tehničke civilizacije nesumnjivo su utjecala na senzibilizaciju

studentske populacije za takva pitanja. S druge strane, intenzivne rasprave koje su slijedile nakon izlaganja, a koje su se često znale produžiti i izvan službenog programa do dugo u noć, zadovoljavale su kao i potencirale filozofski *eros* mladih i revnih studenata, što se nažalost u sklopu nastave na sveučilišnim studijima rijetko susreće.

Krešimir Babel, znanstveni novak na Odsjeku za filozofiju
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

U mladim se ljudima, iz generacije u generaciju okovanu zastarjelim metodama učenja, prirodno budi zahtjev za rekonceptualizacijom kojom oni nesvjesno pokazuju što im, kao gojencima i učenicima, kao onima koji u svijet tek ulaze, uistinu odgovara kao modus učenja:

Lošinjska Studentska bioetička radionica upravo je ono što najviše nedostaje hrvatskom sustavu visokog obrazovanja. Pod tim smatram poziv za dodatnim angažmanom studenata iznad i preko uobičajenog zahtjeva za prisustvovanjem *ex cathedra* predavanjima. Lošinjska radionica nagrađuje taj angažman novim znanjima, novim poznanstvima i konačno, trajnim naslijeđem koje je svatko od nas u svom CV-u ponio iz Lošinja.

Ivan Žanetić, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Pritom se, tijekom godina, ustanovilo da ne postoji bitna razlika u drugim državama Jugoistočne Europe. »Oni« su s »nama« dijelili jednake brige. Primjerice, razmotrimo sljedeći reprezentativni stav:

Moj odlazak na Studentsku bioetičku radionicu 2010. godine bila je pre svega velika ljubav prema bioetici, ali i činjenica da mi je uopšte pružena mogućnost da odem na takav skup. Iako je Studentska bioetička radionica bila deo jednog daleko većeg skupa, nisam stekla utisak da smo bili manje zapaženi ili manje važni u odnosu na ostale sesije koje su se paralelno odvijale, što je velika stvar. U publici je pored studenata bilo i profesora i sa ove distance shvatam da je to veoma važno.

Sonja Antoić, Filozofski fakultet Sveučilišta u Novom Sadu

Studenti su danas često, ako već ne uvijek, pogurnuti u sustav visokog obrazovanja, bez da im je uopće objašnjeno čemu ono služi, kako se u njemu valja ponašati, kakvim stvarima treba stremiti i o kojim drugima treba brinuti. To im uzrokuje dezorijentiranost, a manjak nadzora i brige o budućnosti stvara nesigurnost ili antagonizam. Kolegica Sonje Antoić nam je poručila:

Znala sam da ću doći u dodir sa ljudima koji se ozbiljno bave bioetikom, a pride su različitih zanimanja; ta izmešanost struka je meni garantovala da ću čuti mnoga kvalitetna izlaganja, videti stvari iz drugih perspektiva, dakle, garantovala mi je priliku za sticanje raznih saznanja, upoznavanje drugih studenata i profesora, filozofa, sociologa, teologa, lekara... jedna ogromna razmena iskustva.

Jovana Potpara, Filozofski fakultet Sveučilišta u Novom Sadu

U čemu nije bila sama:

Osim samog poziva i poticaja, smatrao sam da su takve aktivnosti poželjne i nužne za unaprjeđenje atmosfere motivacije na Odsjeku. Također sam držao da je to dobra prilika za upoznavanje drugih studenata, posebice zbog razmjene iskustava sa studentima filozofije drugih fakulteta te za dobivanje nekog iskustva i dojma o tome kako izgleda jedan filozofsko-znanstveni simpozij.

Natko Klobučar, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Kako smo s uvodnim poglavljima anticipirali, u ovim se mislima može uočiti iznimna želja za povezanošću s drugim studentima, drugim slojevima akademske zajednice, drugim znanstvenim perspektivama i drugim misaonim kulturama. U nastavku prepričavanja svojih utisaka s jedne od radionica, Natko Klobučar nam je to jasno predočio:

Za temu radionice smo odabrali Tjelesne modifikacije, što je izvorno bio moj prijedlog, ako se ne varam, koji sam iznio u razgovoru pri završetku prethodne radionice. Ta mi je tema tada bila, a i još uvijek donekle jest, iznimno interesantna. Kroz slijedećih godinu dana smo na sastancima širili temu i osmišljavali smjer radova pojedinih sudionika, tako da je tema na kraju obuhvaćala mnogo stvari kojih se izvorno ne bih sam dosjetio i

na koje prvotno nisam ni mislio. Doprinos drugih kolega u tom je smislu na neprocjenjiv način obogatio temu.

Nisam požalio svoj angažman, jer mi se činilo da, iako odjek tih aktivnosti možda jest bio skroman i iako mi nismo bili ,pravi' ili ,odrasli' ili ,zreli' filozofi, cijeli taj događaj ima svrhu koja se ne mjeri precizno i pragmatički. Kao što to obično biva, najzanimljivije stvari događale su se na margini, u neobaveznim raspravama i dijeljenju iskustava i mišljenja o čitavom nizu tema i problema koji su bili više ili manje vezani za problematiku bioetike, politike, filozofije i života općenito. Te rasprave koje su se odvijale između predavanja, na stankama, na objedima, koje su neformalne i uvijek pomiješane s više ili manje neozbiljnosti i osobnih utisaka, bile su za mene poligon za testiranje ne samo filozofskih ideja nego ideja o studiju općenito, o njegovoj svrsi (osobnoj i društvenoj), o koncepciji studentskog rada i djelovanja, konceptu simpozija, itd. Sve što se na prvi dojam nekome može činiti banalno i svakodnevno, zapravo je uvijek bilo pomiješano s filozofijom, makar na razini banalnog humora i nekako ,iskosa', pa su ozbiljne teme izranjale neočekivano iz nečeg nevažnog i isto se tako rasplinjavale bez razrješenja i konačnog slaganja. Uvjeren sam da nitko, međutim, nije iz njih izlazio nepromijenjen, što mi se čini najvažnijom odlikom.

No upravo je bioetika, odnosno integrativna bioetika, pod načelima integrativnosti i otvorenosti, razvijajući karakterističnu metodologiju koja može parirati i razumijevati suvremenost, omogućila stvaranje ispravnog poligona za konstruktivno razvijanje mišljenja, omogućila je stjecanje neponovljivog iskustva temeljenog na bogatstvu drugosti, na htjenju drugog, na želji za rastakanjem olovnih okova:

Tu se otvorio jedinstveni prostor u kojem studenti različitih smjerova mogu međusobno razmjenjivati svoja znanja i stavove te zajednički graditi nove koncepte. Kako se to događalo u sklopu Lošinjskih dana bioetike, tako smo kao studenti imali rijetku priliku upoznati se s radom i stavovima raznih stručnjaka na području bioetike, što nam je davalo još i dodatni uvid u pristup različitih disciplina istom problemu. Meni je osobno Studentska bioetička radionica pomogla u spajanju mojih dvaju studijskih smjerova (filozofija i antropologija) u jednu kohezivnu cjelinu, tako da i danas svoju

analizu društva izvodim prvenstveno iz bioetičke perspektive. Ta perspektiva pak bitno određuje i moj aktivistički angažman, koji dobrim dijelom određuje i način na koji živim.

Zdravko Popović, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Teško mogu pretjerati u opisu važnosti tog događaja za mene. Upoznao sam cijeli niz kolega s kojima sam i danas u prijateljskom i profesionalnom kontaktu, po prvi sam puta bio na nekom simpoziju i vidio što me u budućnosti čeka budem li te sreće i pameti da se filozofijom jednog dana profesionalno bavim te, napokon, spoznao da nisam izolirani otok s partikularnim interesima nego dio jedne rapidno razvijajuće 'scene', čiji mi intelektualni poticaj može samo koristiti, u spoznajnom i puko privatnom smislu. Čovjek u tom trenutku naprosto stvori osjećaj da mu se trud isplati i da svoja razmišljanja može podijeliti sa svijetom, pa makar taj svijet i bio, u tom trenutku barem, malen i sam po sebi izoliran. Nakon toga na fakultetu i u životu ubacio sam 'u višu brzinu', objavljujući i istražujući dalje.

Emil Kušan, asistent na Odsjeku za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu

Interdisciplinarni i pluriperspektivni sastav sudionika rasprave pomogao je u rastapanju ustaljenih disciplinarnih predrasuda, koje se na studiju znaju vrlo rano usaditi, pa onda i razvijanju sposobnosti za otvoreni dijalog kod budućih akademskih građana, što je po mom mišljenju možda i najznačajniji aspekt ovog projekta.

Krešimir Babel, znanstveni novak na Odsjeku za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Gledano s određene distance u ovom trenutku – i kulminacijom mog shvaćanja bioetike kao prije svega discipline koja nužno sadrži dimenziju njegovanja, podržavanja i razvijanja bioetičkog senzibiliteta – još sam uvjereniji da je Studentska bioetička radionica upravo najbolje oprimjerenje punine jednog bioetičkog događanja. Ona ne dovodi samo različite discipline i perspektive u zajednički dijalog čineći tako paradigmatički primjer praktičnog ostvarenje koncepta integrativne bioetike, već razvija dodatno sam koncept ukazivanjem na model načina vođenja dijaloga i smjera u kojemu različite discipline i perspektive bi trebale prije svega naučiti se slušati, zatim

pokušati razumjeti te se naposljetku dogovoriti ili usuglasiti oko univerzalnih vrijednosti, za koje držim da su osnovica normativnosti same.

Igor Eterović, znanstveni novak na katedri za Društvene i humanističke znanosti u medicini na Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Rijeci

Odlična je stvar omogućiti studentima da se pojave kao deo akademske zajednice na skupovima velikog značaja, ali bez mnogo pritiska jer su među sebi ravnima, među svojim kolegama i vršnjacima. Ono što je takođe dobra stvar, a posebno u sferi bioetike, je što se studenti različitih studijskih opredeljenja susretnu i uspostave kontakt i saradnju pre nego što se izgrade u sopstvenoj struci, i na taj način, čini mi se, međustrukovne barijere se mogu umanjiti, a saradnja daleko lakše uspostaviti u godinama koje dolaze. Mene je lično odlazak na Studentsku bioetičku radionicu u velikoj meri učvrstio u tom bavljenju bioetikom, imala sam priliku da upoznam zaista mnogo ljudi iz regiona koji se bave bioetikom i sa nekima od njih uspostavim dalju saradnju.

Sonja Antoić, Filozofski fakultet Sveučilišta u Novom Sadu

Studentsku bioetičku radionicu smatram predivnom prilikom za studente. Da usavršavaju javne nastupe prvenstveno, da se druže s uglednim znanstvenicima i šire poznanstva, da steknu nova znanja i vještine ako su u organizaciji.

Nikolina Ćavar, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Možda najveća vrijednost ovakvog projekta je studentska povezanost i prilika da studenti rade zajedno i uče jedni od drugih. A nije slučajnost ni to da su moj osobni svakodnevni podsjetnik na Studentsku bioetičku radionicu upravo prijateljstva rođena na Lošinju.

Elvina Šehić, ISVU koordinatorka na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu

U određenom smislu, možda bi se moglo reći da su organizatori stvorili prostor za iskustvo ovog ranga, ali su sudionici – studenti –bili te osobe koje su svojim vlastitim angažmanom i

karakterom oblikovali posebnu radnu atmosferu i omogućili da, kao jedan od najljepših rezultat, radionica čitavo desetljeće stvara, suradnje svakako, ali još važnije: nova prijateljstva. Organizatori *Studentske bioetičke radionice*, odnosno *Bioetičkog inkubatora*, međutim, morali su svojim projektom uspjeti u ostvarenju njegove svrhe – razvijanju dijaloga, učenju metodologije i poučavanju istraživačkih i komunikacijskih vještina – morali su, drugim riječima, upotpuniti i pomoći ondje gdje je sustav visokog školstva zaboravljiv. Sudionici različitih epoha *Studentske bioetičke radionice* najtočnije su približili jesu li organizatori uspijevali u svojim nastojanjima:

Kroz lošinjsku Radionicu svi smo mi prestali biti studenti u smislu osobe sa serijskim brojem indeksa i postali izlagači, organizatori znanstvenog skupa, autori stručnih i znanstvenih radova, urednici stručnih publikacija te osobe koje u području svog znanstvenog interesa imaju prepun rokovnik kontakata koji sežu po čitavoj Europi.

Ivan Žanetić, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Svaka aktivnost takvoga tipa, bilo da se radi o studentskim simpozijima, časopisima, tribinama, radionicama ili kružocima, upotpunjuje studiranje, pomaže u pronalasku tema i područja koja nas zanimaju, a nije zanemarivo ni to što takve aktivnosti čine studentski život dinamičnijim i zabavnijim. Sudjelovanjem na Studentskoj bioetičkoj radionici stekla sam uvid u mnoge meni zanimljive bioetičke teme, učila sam raditi u timu, analitički pristupiti relevantnoj literaturi te diskutirati u formalnom i neformalnom okruženju.

Elvina Šehić, ISVU koordinatorica na Filozofskom fakultetu
Sveučilišta u Zagrebu

Bilo je raznoraznih tema i osjetio se pluriperspektivizam o kojem se toliko dugo govorilo. Skrenuta je pažnja na primjenu bioetike u budućnosti i njena područja djelovanja. Saznao sam dosta novih stvari te način kako se bioetika treba upotrebljavati u svakodnevnom životu. To nije samo korist za mene, nego i korist za ljudi oko mene.

Mario Vrhovac, Filozofski fakultet Sveučilišta u Sarajevu

Opći kompleks ideja vezanih za bioetiku je nešto što mi se čini danas od presudne važnosti dok ulazimo u epohu genetičkog inženjeringa, ubrzanog prodora fluidnih tjelesnih, rodnih, spolnih, rasnih i svih drugih identitetnih kategorija i brisanju granica između stroja i čovjeka, komputacije i mišljenja. Moj dojam je da nitko nije spreman za sve što bi se moglo dogoditi, i da će najozbiljniji učinak imati ono što je jednostavno nepredvidljivo. U tom smislu bioetika i studentsko promišljanje o tome sigurno ima smisla.

Natko Klobučar, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Većini ljudi je potrebna određena priprema da bi stali na ‚pozornicu‘ i rekli nešto. Nekima ni priprema ne pomaže. No ja sam jedna od onih koji vole ‚pozornicu‘. I tu mi je Studentska bioetička radionica puno pomogla. Izlaganja su me ‚brusila‘: kako da govorim, na koji način da naglasim bitne delove, kako da zadržim pažnju publike i slične stvari. Takođe, kada sam pisala rad koji je objavljen u jednom od zbornika, poboljšala sam i svoj stil pisanja što mi je koristilo i za potonje radove u drugim časopisima, kao i za seminarske radove. Naravno, dani na Lošinju su mi doneli i neka poslovna poznanstva, čak i prijateljstva.

Jovana Potpara, Filozofski fakultet Sveučilišta u Novom Sadu

Organizacijska iskustva koja sam stekao sudjelujući u realizaciji projekta pokazala su se dragocjenima kada sam se bacio u organizaciju drugih znanstvenih konferencija, uključujući i Lošinjske dane bioetike općenito. A uz opasnost da će zvučati prepatetično, usudio bih se reći da su Lošinjski susreti ostavili dubok i osobno mi važan trag, među ostalim i na planu spomenutog rastapanja određenih predrasuda, a neki su se razvili i u prava životna prijateljstva.

Krešimir Babel, znanstveni novak na Odsjeku za filozofiju
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Raheli Jug i meni nedostaje Studentska bioetička radionica, konstantno pričamo o tome kako nam je bilo lijepo dok smo bile u organizacijskom timu. A bilo nam je prelijepo, bilo nam je najljepše u životu. Tako da sam sada jako tužna što više nisam dio toga. No ne mislim se vraćati u tim. To je prošlo, došli su novi ljudi i potrebno je da se ljudi mijenjaju kako bi što više ljudi dobilo priliku naučiti sve ono što sam ja naučila i da

steknu takvo dragocjeno iskustvo koje će im pomoći u svakom smislu, i privatnom i profesionalnom. Uvidjela sam vlastitu samovrijednost. Tu mi je Studentska bioetička radionica pomogla u životu općenito, u vezi studija i posla u budućnosti.

Nikolina Ćavar, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Htjeli bismo fragment ove misli još jednom ponoviti: »Uvidjela sam vlastitu samovrijednost.« Jedno od postignuća *Studentske bioetičke radionice* kao projekta, koje se ni u kakvim natječajima ne može najaviti niti se u izvještajima smije zapisati, koje se nije niti podrazumijevalo niti anticipiralo, bila je njena uloga u buđenju studenata iz egzistencijske zatvorenosti. Radionica je, na određeni način, također postala poligon pomoći: ona nije tek zalijepila odgovornost i zadatke mladim ljudima na leđa, niti je tek nabacila znanje i vještine, već je u tvorbi prijateljskog okružja, dobrovoljnim radom studenata i profesora, iznalazila modus životnog, modus senzibilnog, razumijevajućeg i brižnog koje je dopuštalo svakoj osobi da se vine iz učmalosti rutiniranog kretanja nametnutog od nekih koji nisu marili, da svojim talentima pronađe mjesto na kojem će rasti, da prije najvećih odluka zadobije smisao i taj smisao obogati znanjem kroz koje će se osloboditi svojih psihičkih, od sebe postavljenih granica.

Znatiželja me navela da se prijavim. Nakon prvog sudjelovanja bioetika je postala moj glavni istraživački interes.

Marko Kos, asistent na Odsjeku za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Mogu reći da sam se od prve Lošinjske radionice ‚zakačio‘ za bioetiku u tolikoj mjeri da je temeljito usmjerilo moj daljnji akademski razvoj, pa čak trenutno izrađujem doktorsku disertaciju iz područja bioetike.

Krešimir Babel, znanstveni novak na Odsjeku za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Nekoliko godina kasnije imao sam čast doći na Lošinj u znatno izmijenjenoj ulozi, sa svojim studentima koji su na istoj toj bioetičkoj radionici (koja se u međuvremenu

pretvorila u još veći i zanimljiviji događaj) izlagali svoje radove, na ponos svog profesora bioetike. Tako sada mogu ustvrditi da je radionica bila poligon emancipacije barem dviju generacija bioetičara na mom fakultetu, a kako svake godine potičem studente da pošalju svoje prijave za simpozij vjerujem da nisu jedine. Sada mi je dolazak na Lošinj sastavni dio akademskog kalendara, a studentska je radionica, danas kao i nekad, uvjerljivo najživlji i intelektualno najpoticajniji dio simpozija.

Emil Kušan, asistent na Odsjeku za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu

Nakon završetka mog studentskog ‚staža‘, i dalje sam nastavio pratiti radionicu. Naprosto svježina, direktnost, žustrina i dinamika diskusija bilo je nešto inspirativno i poticajno za moja osobna razmišljanja, shvaćanja i razumijevanja bioetike same i naravi bioetičkog diskursa.

Igor Eterović, znanstveni novak na katedri za Društvene i humanističke znanosti u medicini na Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Rijeci

Studentska bioetička radionica pomogla mi je više od psihologa i *Zolofta*.

Anonimni student

U tom smislu, *Studentska bioetička radionica* kao projekt ne zaboravlja ljudskost, i njeni voditelji nikad prije osoba i odnosa ne postavljaju formalnosti niti partikularne interese. U njenom interesu uvijek ostaje učenje, ali učenje u zdravom duhu iznalaženja zajedničkih mjesta i otkrivanja prostora cvata u drugima. Zbog toga u nju studenti i profesori polažu energiju utopijskog, žudnju i nadanja:

Posebno mi je drago što su naredne generacije svojim entuzijazmom i inovativnošću unaprijedile i nastavljaju unapređivati projekt do razina koje su nama inicijatorima bile gotovo nezamislive.

Krešimir Babel, znanstveni novak na Odsjeku za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Uopšteno gledano, projekat Studentske bioetičke radionice je projekat vredan svake pohvale. S obzirom da je bioetički simpozijum na Lošinj u najveći u regionu, ako ne i šire, sama činjenica da studenti mogu ne samo da posete ili poslušaju izlagače nego čak i da mogu da imaju sopstveni ‚simpozijum‘ u vidu Studentske bioetičke radionice je nešto što, po mom mišljenju, stremi na dugoročnost u smislu da mlade studentske individue poziva na znanje, razmenu iskustva, učenje i sklapanje kontakata da bi u budućnosti bili odlični u onome čime se budu bavili.

Jovana Potpara, Filozofski fakultet Sveučilišta u Novom Sadu

Studenti su, za razliku od starijih kolega, uvijek spremniji za dugu i žustru raspravu, pa samim time uvijek prijemljivi za argument i kontraargument, neovisno o tome koliko perspektive ostalih diskutanta odskoču od njihovih. Zato smatram da je Studentska bioetička radionica od krucijalne važnosti za razvoj budućih nam profesora i nastavnika, pa tako i za budućnost našeg društva koje, amputirano od spomenute dimenzije bioetičkog senzibiliteta, nema što tražiti u suočavanju s izazovima modernog doba. Za mene je bila, za moje studente također, a siguran sam da nismo jedini.

Emil Kušan, asistent na Odsjeku za filozofiju Filozofskog fakulteta u Splitu

Podržavam ovaj projekt bez zadržke i vidim kao primjer koji bi trebali slijediti i drugi. Nadam se da će nastaviti i na daljnjem unaprjeđenju potencijala koji ovaj projekt ima i za događanja kroz cijelu godinu.

Zdravko Popović, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Dakle, sve u svemu držim da je Studentska bioetička radionica jedan od najplodnijih i zasigurno najinovativniji projekt koji je nastao pod okriljem integrativne bioetike u smislu dubokog zasijecanja u samu bit bioetike shvaćene u integrativnom smislu te direktno, praktično i vrlo plodno oprimjerujući kako se takav koncept može ostvariti. Držim da je povijest bioetike u Hrvatskoj, a napose razumijevanje snage i plodnosti potencijala integrativne bioetike u najmanju ruku nedorečena ili okljaštrena ne uzme li se u obzir Studentsku bioetičku radionicu.

Igor Eterović, znanstveni novak na katedri za Društvene i humanističke znanosti u medicini na Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Rijeci

Studentsku bioetičku radionicu i slična studentska događanja svrstala bih među najinteresantnije dijelove studija, i zbog spoznajnog i zbog socijalnog elementa, te ih se prisjećam s određenom nostalgijom. Da mogu ponovno bih sudjelovala na Studentskoj bioetičkoj radionici, a studentima i studenticama toplo je preporučam kao priliku koju nikako ne smiju propustiti.

Barbara Stamenković, viša asistentica na Odsjeku za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Gledajući unatrag, mogu reći da sam ne samo zadovoljan nego i ponosan na učinjeno, tim više što je Studentska bioetička radionica iz godine u godinu sve bolja u svakom smislu. Broj studenata i studentica koji su do sada sudjelovali na radionicama, raznolikost njihovih studijskih/znanstvenih orijentacija, življena, a ne samo formalna interdisciplinarnost i pluriperspektivnost, zatim činjenica da je baš svaka radionica imala originalnu temu, što je u pravilu bilo potencirano originalnim pristupima u pojedinim izlaganjima i diskusijama, pa kao osobito važno, nekoliko odlično priređenih zbornika radova, afirmiranje mlađih znanstvenika i znanstvenica koji su ,napravili prve korake' baš na Lošinju ... mogao bih nastaviti tako nabrajati ,mjerljiva' postignuća naših studentskih bioetičkih radionica. A ima i ,nemjerljivih', ali jednako važnih postignuća studentskih bioetičkih radionica, kao što su neformalne diskusije i druženja kroz koja su nastajale kako znanstvene i stručne tako i prijateljske mreže iz kojih se mnogo dobrih stvari porodilo. Uvjeren sam da Studentske bioetičke radionice imaju sjajnu perspektivu te da će, uz ono čime su do sada doprinosile studentskoj populaciji, Lošinjskim danima bioetike i bioetici općenito, donositi i novosti na korist svih navedenih faktora.

Hrvoje Jurić, izvanredni profesor na Odsjeku za Filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Duboko sam uvjeren da bi takve aktivnosti trebale biti integralni dio svakog odsjeka i programa. Nadam se da toga danas ima više nego u vrijeme mojeg studiranja. Duh

takvih događaja, koji se neminovno gubi u pismenim izvještajima i ponekad pretjerano formalno uštogljenim i neiskusnim pismenim radovima, nezamjenjiv je aspekt studija, ukoliko se nadamo da će studenti imati ikakav utjecaj na društvenu zbilju. Opći duh te situacije, iako to možda zvuči naivno, bio je da se može raditi nešto što je vrijedno i važno i nešto što se nije svodilo naprosto na potpise i položene ispite, i što je suhoparnom čitanju i pisanju od kojeg se inače studiranje sastojalo davalo dozu društvenosti i osobnog razvoja.

Natko Klobučar, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

6. Zaključak

Projekt studentskog angažmana u području bioetike u jedanaestogodišnjem djelovanju razvio se ponad očekivanja prilikom njegova začinjanja. Razloge za to nalazimo, s jedne strane, u inicijatorima koji su prepoznali potrebu za takvim projektom, dakle, s druge strane, poradi studentskog interesa koji se temelji u spletu suvremenog života. Kao možda najveći uspjeh cijelog programa, koji je iziskivao ponajviše truda, može se izdvojiti pokušaj uspostave dijaloga, u dobu sve intenzivnije specijalizacije i monopercpcije znanja i djelatnosti, među studentima raznorodnih usmjerenja oko neke aktualne bioetičke teme, koja se najčešće ispostavljala čistinom za uočavanje fundamentalnih problema cjeline našeg – ljudskog – bivanja. Svjedočimo paru procesa: istovremenoj nesigurnosti i snažnoj potrebi za učenjem o drugima. *Studentska bioetička radionica* tako je imala čast učiti studente filozofije, sociologije, teologije, ekonomije, prava, politologije, medicine, agronomije, biologije, geologije, pedagogije, etnologije i kulturne antropologije, komparativne književnosti, arheologije, informacijskih znanosti, psihologije, povijesti, opće lingvistike, klasične filologije, anglistike, romanistike, germanistike, kroatistike, turkologije, diplomacije, kulturalnih studija, rodnih studija, umjetnike, aktiviste i druge. Povratno, karakter projekta u bitnom zavisi od karaktera osoba koje ih vode, a one su, od inicijatora do posljednjeg organizacijskog tima, sami pristupali ideji, nošeni idealom zajedništva i zabrinuti za strukturne probleme društva, i sami težili uložiti životnu energiju u približavanja razdvojenih znanstvenih područja, kulturnih perspektiva, odgojnih metoda, pa i pojedinaca i njihovih odnosa, uspijevajući iz godine u godinu, u periodu pritiska na humanističke znanosti, njegovati istraživačku volju i

intelektualitet presudan za civilizacijski razvoj u 21. stoljeću. Taj se uspjeh u velikoj mjeri može zahvaliti integrativno-bioetičkom pristupu na čijim je temeljima program i izrastao.

S druge strane, treba se govoriti o doprinosu projekta radionice, i ostalih projekata unutar programa *Bioetički inkubator*, samom razvoju koncepta *integrativne bioetike*, koji svojim ključnim prisustvom na području Jugoistočne Europe poprima karakter fenomena. Pod time se prvenstveno misli na sadržajni doprinos u istraživanju rubnih tema bioetičke rasprave, pogotovo na području jugoistočne Europe, no svakako nije za zanemariti njegova uloga kao medija u širenju temeljnih načela interdisciplinarnosti i principijelne otvorenosti prema raznim temama i perspektivama među studentskom populacijom, čime se potvrdio upravo kao »bioetički inkubator«. Bez ovakvih i sličnih nastojanja, ciljano upućenih onima na kojima će ostati zadaća suočavanja s gorućim pitanjima koja se otvaraju razvojem suvremene civilizacije, prioritetna pitanja fundamentalne važnosti neće moći dobiti adekvatan odgovor. *Studentska bioetička radionica* jedan je već usijani odgovor na potrebu, a kao takva nastaviti će zbližavanja nauštrb svakog pritiska.

No ne bismo se na putu *Studentske bioetičke radionice* htjeli zaustaviti pri formalnim aspektima organizacije, pri rezultatima i ishodima, ciljevima i metodama, uspjesima i neuspjesima koje smo u tekstu do sada opisivali i za njih nudili izvore i mišljenja. Umjesto toga, ako bismo ikako mogli – kao znamen u svim značenjima te riječi – u bitnome prenijeti smisao i poruku *bioetičkog, integrativnog, filozofskog* projekta o kojem je bilo riječi, a na taj način pozvati druge na svoje angažmane i pozvati ih na isti put, trebali bismo otpustiti jednu poetsku kap, jednu misao Matije Ivičeka, studenta Filozofskog fakulteta u Zagrebu, duše nastajanja *Studentske bioetičke radionice*:

»Posadili smo biljku. Ona raste.«